

FAMILIA NOBILIARĂ DE GEOAGIU DE SUS (GYOGH) ÎN SECOLUL AL XIII-LEA

Octavian Tătar

Suntem în Transilvania de la mijlocul secolului al XIII-lea, în comitatul Alba, în zona localității Geoagiu de Sus. Astăzi, localitatea Geoagiu de Sus aparține comunei Stremț din județul Alba, situându-se pe drumul ce duce de la Teiuș la mănăstirea Râmeș. Intrarea în istorie a localității Geoagiu de Sus, a acestei zone în general, este legată de o familie nobiliară de aici, despre care avem primele mențiuni documentare pe la mijlocul secolului al XIII-lea. Nu știm dacă familia nobiliară de aici a dat numele localității sau, dimpotrivă, titlul nobiliar al familiei provine de la domeniul Geoagiu de Sus, căci ne lipsesc datele care să ateste condițiile înnobilării întemeietorului acestei familii. Nu știm dacă domeniul Geoagiu de Sus a fost primul dintre cele pe care această familie le-a stăpânit, cum, de asemenea, nu putem afirma cu certitudine dacă acest domeniu era și cel mai important între cele deținute de primul nobil din această familie, în eventualitatea în care stăpânea, de la început, mai multe domenii. Singurul indiciu cert pe care îl avem în momentul de față cu privire la începuturile acestei familii ține, cum vom vedea, de anul 1264 și de un oarecare Andrei, comite de Geoagiu de Sus (*Gyog*). În fapt, problema raportului dintre numele familiei nobiliare și localitatea/domeniul Geoagiu de Sus nu are prea mare importanță în cercetarea de față, iar dacă ar avea, ar fi aproape imposibil de rezolvat, avându-se în vedere situația specială a regatului medieval maghiar. Așa cum arată istoricul Adrian A. Rusu, foarte puține familii nobiliare din regatul ungar își trăgeau numele de la localitățile cu cetăți sau de la moșiile pe care le stăpâneau, o inconsecvență de constituire a numelor de familii nobiliare fiind evidentă¹, încât, nici în cazul de față, nu se poate formula o concluzie certă. Așadar, ceea ce titlul studiului afirmă – familia nobiliară de Geoagiu de Sus – nu se referă la numele inițial al acestei familii, ci, mai degrabă, la acei reprezentanți care și-au legat statutul nobiliar și poziția politică de acest domeniu, fiind pomeniți în documentele vremii ca fiind „de Geoagiu (*Gyogh*)”.

Intrarea familiei nobiliare de Geoagiu de Sus în istoria regatului maghiar, a Transilvaniei în special, s-a produs într-un context regional (social și politic deopotrivă) prielnic, prin consecințele sale, afirmării elitei transilvănene, în general, dar mai ales a micii nobilimi, a aceleia care s-a adaptat cel mai rapid realităților din a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

¹ A. A. Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2005 (în continuare: *Castelarea carpatică*), p. 270-271.

Dubla invazie mongolă (1241 și 1242), de exemplu, dezastruoasă prin consecințele sale generale asupra Transilvaniei (pustiiri, depopulare, distrugerea aparatului administrativ local etc.)², nu a afectat toate zonele Transilvaniei și nici nu a avut consecințe egale asupra întregii clase a micii nobilimi de aici. O parte a nobilimii locale a reușit să-și protejeze unele domenii, mai ales pe acelea situate în zone mai adăpostite (în cazul de față, cursurile mijlocii și superioare ale văilor ce coboară din Munții Trascăului spre Mureș). De asemenea, nobilimea din această zonă submontană a cursului mijlociu al Mureșului a putut, mult mai ușor decât în altă parte, datorită rezervorului uman românesc din zona din amonte, să-și refacă forță umană a domeniilor devastate³.

În opera de reconstrucție a regatului, mai ales din perspectiva reorganizării militare, regele Ungariei Béla IV (1235-1270) a făcut unele donații din domeniile regale către nobilimea comitatensă, stimulând ridicarea de către aceasta, prin folosirea unei părți a veniturilor de pe domenii, a unor fortificații din piatră. Se susține, fără a avea date foarte exacte, că și familia nobiliară din Geoagiu de Sus a procedat în consecință, ridicând o cetate la marginea estică a localității (astăzi pe teritoriul comunei învecinate, Stremț, din județul Alba)⁴. Cum vom vedea imediat, acest fapt le-a permis nobililor din Geoagiu de Sus o ascensiune importantă în ierarhia socială și politică a comitatului Alba în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. În general, această perioadă a fost una de puternică afirmare a nobilimii comitatense din regatul Ungariei, care va reuși, treptat, să acapareze funcțiile administrative și judiciare locale (comite, *curialis comes*, jude nobiliar, jurat asesor) și, pornind de aici, să se implice, din ce în ce mai pregnant, în jocurile de putere politică regională⁵.

Acest fenomen s-a produs și în Transilvania comitatelor, unde asistăm la o ascensiune spectaculoasă a nobilimii locale. Cea mai mare parte a nobilimii de aici își are originea în corpul „slujitorilor regali” (*servientes regis*), apoi, cu timpul, și în cel al iobagilor castrelor⁶. În acest sens, nu trebuie pierdut din vedere faptul că în comitatul Alba, în secolul al XIII-lea, exista un domeniu

² Vezi T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român/Centrul de Studii Transilvane, 2003 (în continuare: *Transilvania*), p. 45-62; V. Spinei, *Marile migrații din sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, Institutul European, 1999, p. 403-416.

³ Vezi Iczkovits Emma, *Az Erdélyi Fehér megye a középkorban*, Budapest, 1939, p. 5-15.

⁴ Rusu, *Castelarea carpatică*, p. 98-99, 194, 558.

⁵ Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale. 895-1526*, traducere de Aurora Moga, ediție îngrijită de A. A. Rusu și I. Drăgan, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2006 (în continuare: *Regatul Sfântului Ștefan*), p. 146-149.

⁶ O analiză a procesului de geneză și maturizare a nobilimii ardelene în perioada cuprinsă între Diploma andreiană (Bula de Aur din 1222) și confirmarea acesteia de către regele Ludovic (1351) la Rusu, *Castelarea carpatică*, p. 270-272.

regal vast, cu un aparat administrativ consistent, Alba Iulia fiind și un centru ecleziastic important, el însuși cu un aparat capitular dezvoltat⁷ și cu întinse domenii. Dacă avem în vedere și faptul că Alba Iulia funcționa, cel puțin în secolul al XIII-lea, ca un fel de centru regional comitatens, nu departe de cea mai importantă cetate regală din Ardealul celei de a doua jumătăți a secolului al XIII-lea, cea de la Deva, atunci este posibil ca și familia nobiliară de Geoagiu de Sus să-și aibă originea în categoria „slujitorilor regali” sau în cea a iobagilor de cetate, suficient de numeroși în această zonă. În acest sens, dispunem de un indiciu indirect, care poate susține, într-o oarecare măsură, ipoteza de mai sus. Un document din 1266, prin care „regele cel tânăr al Ungariei”, Ștefan, dona oaspeților din Cricău (*Karako*) și Ighiu (*Ygneu*) „[...] pământul pustiu, numit *Gymurd* [...]”, „[...] un pământ al cetății noastre Alba, ce ține de dreptul nostru de danie [...]”, spune documentul, menționează, printre cei împuterniciți cu întărirea semnelor de hotar, pe comitele Paul de Geoagiu și pe un oarecare Lewe – „iobag al cetății Alba”⁸. E posibil ca cei doi să fi aparținut, într-un fel sau altul, aceluiași mediu funcționăresc al domeniului regal al cetății din Alba Iulia, care le-a permis o relație strânsă, concretizată, peste câțiva ani, într-o alianță matrimonială⁹.

Nobilimea din comitatul Alba, cea aparținătoare familiei de Geoagiu de Sus în primul rând, și-a datorat ascensiunea instalării prințului Ștefan, în 1257, când a ajuns la vârsta majoratului, ca duce al Transilvaniei¹⁰. Declanșarea conflictului cu tatăl său, regele Béla IV, începând cu anul 1260¹¹, campaniile militare generate de atacul mongol asupra Transilvaniei din anul 1260¹², războiul civil din regatul maghiar dintre 1261 și 1265¹³, dar mai ales deținerea demnității regale de către Ștefan V (1270-1272), au constituit tot atâtea prilejuri de puternică afirmare a nobilimii locale. Pe această linie, a doua jumătate a secolului al XIII-lea este apreciată ca cea mai fastă perioadă din istoria Transilvaniei de până atunci¹⁴. Amplele donații în favoarea nobilimii locale¹⁵, în

⁷ Vezi Károly Vekov, *Locul de adevărit din Alba-Iulia (secolele XIII-XVI)*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română/Centrul de Studii Transilvane, 2003, p. 133-211.

⁸ *Documente privind istoria României. Veacul XIII. C. Transilvania*, vol. II (1251-1300), București, Ed. Academiei, 1952 (în continuare: *DIR C, II*), doc. 74, p. 80.

⁹ *Ibidem*, doc. 169, p. 163.

¹⁰ Sălăgean, *Transilvania*, p. 102-103.

¹¹ Gyula Kristó, *Histoire de la Hongrie médiévale*, Tome I, *Le temps des Árpáds*, traduit du hongrois par Chantal Philippe, Presses Universitaires de Rennes, 2000 (în continuare: *Histoire*), p. 144-150.

¹² Vezi Ș. Papacostea, *România în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*, București, Ed. Enciclopedică, 1993 (în continuare: *România în secolul al XIII-lea*), p. 115-119.

¹³ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 131-135.

¹⁴ Sălăgean, *Transilvania*, p. 111.

tradiția bunicului său, regele Andrei II, pe care o atrage de partea sa, o propulsează în funcții și o contrapune vechii aristocrații maghiare regaliste, cu o viziune centralistă și monopolistă, generozitatea sa și spiritul cavaleresc l-au făcut pe „regele tânăr al Ungariei, duce al Transilvaniei și domn al cumanilor”¹⁶ foarte apreciat de către nobilime ardeleană. Campaniile militare contra oștilor regale potrivnice, ce au culminat cu cele din 1264-1265, au constituit un excelent prilej, pentru nobilii fideli (printre aceștia numărându-se și reprezentanți ai familiei de Geoagiu de Sus), de afirmare și ascensiune politică și socială.

Trebuie menționat, de asemenea, că familia nobiliară de Geoagiu de Sus își datorează ascensiunea socială nu numai donațiilor regale și achizițiilor personale – prin cumpărare, moștenire sau alianțe matrimoniale –, ci și unor modalități abuzive sau la limita legii, fenomen posibil în epocă în condițiile dispariției sau refugierii unui mare număr de proprietari, al distrugerii și pierderii dovezilor referitoare la drepturile de proprietate, dar și pe fondul unei crize de autoritate a instituțiilor statului. Unele revendicări de domenii și dispute cu capitlul de Alba Iulia le întâlnim încă din secolul al XIII-lea¹⁷, pentru ca în secolul următor să înregistrăm mai multe procese pe care familia de Geoagiu de Sus le are pe rol în legătură cu unele domenii¹⁸.

Prima mențiune sigură despre familia nobiliară de Geoagiu de Sus o avem din anul 1264. Este vorba despre o donație a „regelui cel tânăr al Ungariei”, Ștefan, în care se arată: „Dăm de știre așadar tuturor prin cele de față că, luând aminte la credința și slujbele pe care ni le-a adus cu credință și supunere iubitul și credinciosul nostru, comitele Andrei de Geoagiu de Sus (*Gyog*), în nenumărate prilejuri vărsându-și sângele în lupta împotriva tătarilor și veghind la hotare, întru răsplătirea slujbelor sale, vrând noi să-i aducem o mulțumire, i-am dat, i-am dăruit și i-am lăsat din plinătatea milostivirii noastre numitului comite Andrei și prin el moștenitorilor săi niște pământuri anume: *Germand* (Meșcreac), *Polcholka* (Pețelca) și *Cupud* (Căpud), așezate lângă Mureș, adică pământuri ale cetății noastre Alba Transilvaniei, scutindu-le și scoțându-le în întregime de sub dreptul de judecată al acestei cetăți, cu toate folosințele și

¹⁵ De exemplu, în perioada 1263-1272, numai în comitatul Alba, ducele/regele Ștefan a donat domenii importante: Veza, Hașag, Ruși, Meșcreac, Pețelca, Sântimbru, Căpud, Rădești, Copand, Teiuș, Odverem, Crăciunelul de Jos, Bințiți, Abrud, Aiud, cele mai multe fiind din patrimoniul domeniului regal de Alba (*DIR C, II*, p. 51-52, 54-55, 79-80, 117-118, 139, 145-146, 149, 348-349, 389-390).

¹⁶ Acesta era titlul lui Ștefan în urma păcii de la Pozsony, din noiembrie 1262, încheiată cu tatăl său, regele Ungariei, Béla IV (Sălăgean, *Transilvania*, p. 117. Cei mai mulți autori maghiari, cum ar fi Gyula Kristó de exemplu, menționează doar titlul de *iunior rex Hungarie*).

¹⁷ *DIR C, II*, doc. 266, p. 235-236, doc. 356, p. 314-315.

¹⁸ *DIR C, veacul XIV, I*, doc. 41, *II*, doc. 517.

cele ce țin de ele, între hotarele și marginile lor, așa cum au fost hotărnicite și stăpânite de primii lor stăpâni [...]”¹⁹.

Ce rezultă din textul documentului? În primul rând, faptul că Andrei avea deja statutul de nobil, fiind deținătorul unui domeniu, Geoagiu de Sus. Când și în ce împrejurări a dobândit el sau înaintașii săi acest domeniu, nu știm. E posibil ca cineva din familia sa să fi dobândit cu mai multă vreme în urmă un alt domeniu, în apropierea Albei Iulia, care să le fi adus și statutul nobiliar, cel puțin așa reiese dintr-un document din anul 1289. În acel an, regele Ladislau IV, în urma solicitării din partea nobililor Nicolae și Andrei, fiii lui Andrei de Geoagiu de Sus (*Gyogh*), a înapoiat acestora „[...] un pământ numit *Gomord* aflător lângă râul Mureș, ce fusese dăruit oaspeților din Cricău de către prea iubitul nostru părinte, regele Ștefan, și despre care spun că a fost și este <pământul> de moștenire al înaintașilor lor, dar că pe vremuri li s-a luat”²⁰. Conform textului documentului, regele Ladislau IV confirmă că „[...] numita moșie a fost din vechime <pământ> de moștenire al strămoșilor comiților Nicolae și Andrei [...]”²¹. Dacă așa ar sta lucrurile, atunci rezultă că cel puțin în vremea regelui Béla IV să se fi produs înnobilarea primului reprezentant al acestei familii, dar care, între timp, pierzând respectivul domeniu, să fi primit sau să fi rămas cu domeniul din Geoagiu de Sus.

În al doilea rând, se desprinde din textul documentului din anul 1264 faptul că Andrei de Geoagiu de Sus avea titlul de „comite”. Să fi fost la acea dată Andrei comite de Alba? În principiu, nu, căci demnitatea era deținută, conform uzanțelor vremii, de vicevoievodul Transilvaniei, cel puțin așa susțin unii autori²². Atunci? Nu ne rămâne decât să acceptăm cel puțin una din variantele: fie că Andrei deținea demnitatea de comite curial (*curialis comes*)²³, ceea ce ar justifica, într-un fel, titlul de „comite” din document, fie că era deja stăpânul unei cetăți comitatense nobiliare, fapt ce i-ar fi permis, conform uzanțelor vremii, să poarte titlul de comite²⁴. În acest al doilea caz, înseamnă că familia acestuia era deja, la 1264, în posesia unei cetăți, posibil tocmai aceea situată la marginea localității Geoagiu de Sus.

¹⁹ *DIR C, II*, doc. 48, p. 54-55.

²⁰ *Ibidem*, doc. 356, p. 314-315.

²¹ *Ibidem*, p. 315.

²² Sălăgean, *Transilvania*, p. 397. Conform acestui autor, la acea dată era vicevoievod al Transilvaniei și comite de Alba Ladislau Kán (1261-1265).

²³ Conform istoricului Pál Engel, în secolul al XIII-lea comitele curial era o persoană numită de comite în fruntea comitatului, pentru a se ocupa de problemele curente, mai ales de cele judiciare. Abia de pe la mijlocul secolului al XIV-lea, comitele curial va purta titlul de vicecomite (*vicecomes*) (*Regatul Sfântului Ștefan*, p. 147).

²⁴ Istoricul Tudor Sălăgean susține că termenul „comite” definește, în acest caz, un rang nobiliar rezervat nobililor din comitate posesori sau comandanți de cetăți. (*Transilvania*, p. 148).

În al treilea rând, din documentul acesta rezultă faptul că Andrei a primit trei domenii dintr-o dată, lucru foarte important, care demonstrează relația strânsă dintre el și tânărul duce al Transilvaniei, Ștefan. Mai mult ca sigur că Andrei de Geoagiu de Sus a fost alături de ducele Ștefan în acțiunile militare contra mongolilor ce invadaseră Transilvania în a doua jumătate a anului 1260, prilej cu care s-a evidențiat în mod deosebit. Serviciul militar cu devotament în slujba regatului, ori de câte ori situația a impus acest lucru, acesta a fost motivul donației din anul 1264, spune explicit documentul amintit. Era doar începutul unei excelente relații între membrii acestei familii nobiliare ardeleni și „regele cel tânăr” al Ungariei, Ștefan.

În al patrulea rând, documentul pune în evidență faptul că „pământurile” donate țineau de domeniul regal de Alba la momentul donației, dar că au avut cândva stăpâni, că erau exploatate de mai multă vreme, deci erau locuite, și că erau bine hotărnicite. Cum au rămas aceste domenii fără stăpânii lor inițiali, nu știm. Fiind lângă Mureș, pe malul stâng al râului (în apropierea Teiușului de azi), deci într-un loc deschis, e posibil să fi fost devastate de invazia mongolă din anii 1241-1242, cum, de asemenea, e posibil ca stăpânii lor să fi dispărut cu acest prilej sau după aceea. Ceea ce este mai important, pornind de la această danie, este faptul că, începând de acum, în mod treptat, dar într-o perioadă scurtă de timp, familia de Geoagiu de Sus va acumula multiple domenii învecinate, prin care va închide un cerc, care pornește din Geoagiu de Sus, coboară la Teiuș, trece Mureșul și ajunge, peste dealuri, până dincolo de Blaj, la Pănade, se îndreaptă spre nord și vest, coborând în preajma Aiudului, pentru a se închide, prin dreapta Mureșului, în Geoagiu de Sus. Cum vom vedea, acest lucru înseamnă cel puțin 11 domenii, despre care avem informații certe că au aparținut familiei în secolul al XIII-lea.

A doua mențiune despre familia nobiliară de Geoagiu de Sus este din anul 1266. Este vorba despre un act de donație a „regelui cel tânăr” Ștefan către oaspeții din Cricău (*Karako*) și Ighiu (*Yguen*), prin care acesta le transfera în proprietate „[...] pământul pustiu, numit *Gymurd* [...]”, „[...] un pământ al cetății noastre Alba, ce ține de dreptul nostru de danie”²⁵. Întărirea semnelor de hotar, se arată în document, le-au făcut „[...] comitele Paul, fratele lui Andrei, comite de Geoagiu, și Lewe, iobag al cetății Alba [...]”²⁶. Faptul care interesează aici este mențiunea cu privire la un al doilea membru al familiei nobiliare de Geoagiu de Sus, Paul, având și el titlul de „comite”. Despre acest personaj nu știm, din documentele secolului al XIII-lea, prea multe lucruri. Cea mai plauzibilă ipoteză cu privire la titlul său de „comite” ar fi aceea că Paul deținea sau că deținuse mai înainte o funcție de comandă militară în una din

²⁵ DIR C, II, doc. 74, p. 80.

²⁶ *Ibidem*.

cetățile din zonă, cel mai probabil în cea de la Alba Iulia. Spunem acest lucru având în vedere și faptul că documentele nu amintesc nimic cu privire la domeniile acestuia, ceea ce ne lasă să apreciem că Paul avea un statut social nobiliar inferior fratelui său Andrei. Doar un document din 1272 mai consemnează numele lui Paul. Este vorba de o danie, din domeniul regal Alba, făcută de regele Ungariei Ștefan V lui Samson (*Sampson*), fiul lui „Paul de Geoagiu (*Goygh*)”, pentru credincioase și vrednice slujbe. Donația vizează pământul *Zwemand*, apreciat ca situându-se astăzi în zona localității Beța din județul Alba, „[...] pământ care a fost al unui om cu numele Beche, mort fără moștenitor, pe atunci pustiu și lipsit de locuitori [...]”²⁷. Faptul că actul regal îl numește pe Paul „de Geoagiu (*Goygh*)” dovedește că acesta deținea parte din domeniul familial Geoagiu de Sus și că acest domeniu era apreciat la acea vreme ca fiind cel mai important, chiar definitiv, pentru întreaga familie nobiliară.

Familia nobiliară de Geoagiu de Sus cuprindea și alți membri, în afara celor doi frați amintiți mai înainte, Andrei și Paul. Din documente mai târzii aflăm de un oarecare „Eth din Geoagiu de Sus (*Gygho superior*)”, fără ca documentele să arate gradul de rudenie dintre acesta, Andrei și Paul. Cu certitudine nu erau frați, căci documentele ar fi menționat acest lucru, așa cum au făcut-o de fiecare dată când i-au amintit pe Andrei și Paul de Geoagiu de Sus. Documentele ne arată că Eth avea doi copii: un băiat, Matei (era ginerele lui Lewe – cunoștința noastră mai veche), amintit în documente începând cu anul 1274²⁸, și o fiică, Osana, pomenită într-un document din anul 1292²⁹.

Personajul central al familiei nobiliare de Geoagiu de Sus este comitele Andrei. O a treia mențiune despre acesta este din anii 1268-1270. Într-un document din această perioadă se arată că „regele cel tânăr” al Ungariei, Ștefan, „[...] a dăruit și a hărăzit comitelui Andrei de Geoagiu de Sus (*Gyogh*) și

²⁷ *Ibidem*, doc. 146, p. 145-146.

²⁸ Un document din 1274 arată că în acel an s-au înfățișat capitului din Alba Iulia Lewe și ginerele său, Matei, pentru a perfecta un schimb de pământuri, și anume: Lewe îi dădea lui Matei, ginerele său, un pământ numit Heria „[...] pentru un pământ de moștenire al numitului Matei, pe care acesta îl avuse în Geoagiu de Sus (*Gyogh*) și pe care îl dăduse unor potrivnici ai susnumitului Lewe [...]”. (*Ibidem*, doc. 169, p. 163). Dintr-un document de la 1280 aflăm că Matei, „[...] fiul răposatului Eth din Geoagiu de Sus (*Gygho superior*) [...]”, a vândut moșia Heria, primită, la schimb, cu trei ani mai înainte, de la socrul său, lui Nicolae și Gheorghe, pentru șapte mărci de argint. (*Ibidem*, doc. 252, p. 227-228).

²⁹ Documentul din 1292 consemnează o tranzacție funciară între Osana, soția magistrului Simion, și frații Nicolae și Andrei, fiii comitelui Andrei din Geoagiu de Sus, pentru 20 de mărci, pe seama un „sfert” ce-i revenea acesteia în virtutea dreptului de moștenire pe care îl avea împreună cu fratele ei Matei, fiul lui Eth. (*Ibidem*, doc. 424, p. 385).

urmașilor săi, spre a-l stăpâni în veci, <pământul> numit *Kend*³⁰, așezat lângă Mureș, <care fusese> al clericului Iob, mort fără a lăsa vreo rudă de sânge, aflător lângă pământul zis *Tynod*³¹ al comitelui Andrei”³². Documentul nu precizează motivul pentru care Ștefan a făcut această danie în folosul comitelui Andrei. Este foarte probabil ca acest lucru să fi avut ca temei participarea lui Andrei de Geoagiu de Sus, alături de „regele tânăr”, în confruntarea acestuia cu oștile tatălui său, Béla IV, trimise contra sa, în Ardeal, în 1264-1265. Acest lucru este susținut de un alt document al lui Ștefan, din 1269, deci contemporan cu cel de mai înainte, prin care „regele cel tânăr” îl răsplătea din nou pe comitele Andrei. Iată ce spune documentul: „[...] luând în seamă faptele credincioase și slujbele iubitului și credinciosului nostru comite Andrei de Geoagiu de Sus (*Gyog*), pe care cu credință și supunere ni le-a făcut nouă și regatului nostru din timpurile tinereții sale, [...] îndeosebi luând în seamă slujbele acelea vrednice de laudă, pe care ni le-a făcut în timpul prigonirii și nenorocirii noastre, părăsindu-și toate bunurile sale și alăturându-se nouă și intrând cu noi între zidurile cetății Codlea (*Feketeholm*)³³, [...] i-am dăruit și i-am lăsat numitului comite Andrei și prin el moștenitorilor și urmașilor moștenitorilor lui, pe vecie și nestrămutat, pământul numit Ratka³⁴ al lui Ilie și Pousa, care au murit fără moștenitori [...]”³⁵. Așadar, pe la 1270, comitele Andrei era un nobil puternic, stăpân peste un domeniu de nivel mediu ca întindere, dar foarte compact și, ca atare, ușor de administrat, în plină ascensiune politică, în floarea vârstei, cu urmași în linie masculină, Andrei și Nicolae, capabili să ducă mai departe proiectele părintelui. Cum se desprinde și din acest document, comitele Andrei s-a situat de la bun început de partea ducelui Ștefan și i-a rămas fidel acestuia până la sfârșitul domniei. Cum am văzut, pentru loialitatea sa și ajutorul militar acordat regele Ștefan V l-a recompensat cu întinse domenii.

Pe la 1274, Paul și Andrei de Geoagiu de Sus erau încă foarte activi, înscriindu-se între nobilii de frunte ai comitatului Alba. Cu noul rege al Ungariei, Ladislau IV, cei doi sunt în relații bune. Pe fondul declanșării

³⁰ Vechea denumire a satului Uifalău, intrat, după 1918, în compunerea localității Rădești, județul Alba.

³¹ Domeniul *Tynod* era situat în dreapta Mureșului, la sud de orașul Aiud de astăzi. (Vezi O. Tătar, „O posibilă localizare a domeniului Tinodului donat de Iancu de Hunedoara capitlului din Alba Iulia în 1442”, în *Corviniana*, III, 3 (1997), p. 45-49).

³² *DIR C, II*, doc. 46, p. 53.

³³ Despre luptele din zona Codlea din iarna anului 1264-1265, soldate cu izbânda ardelenilor lui Ștefan, vezi Sălăgean, *Transilvania*, p. 121-125.

³⁴ Mai mulți autori identifică această localitate/domeniu cu Teiușul de azi, din județul Alba. (*Ibidem*, p. 145).

³⁵ *DIR C, II*, doc. 107, p. 117-118.

confruntării pentru putere în regatul maghiar la moartea regelui Ștefan V, Andrei și Paul de Geoagiu de Sus s-au situat de la început de partea lui Ladislau IV, alăturându-se partidei acestuia condusă de episcopul de Alba, Petru, și Matei Csák³⁶. Într-un document din 25 iunie 1274, Paul, „comite de Geoagiu de Sus (*Gyogh*)”, fratele comitelui Andrei”, este procurator într-un proces al văduvei lui Urban și fiului acestuia Mihail contra lui Petru – fiul lui Petru Magnus din Miraslău³⁷. În același an, într-un document al regelui Ladislau IV, din 22 august, comitele Andrei de Geoagiu de Sus era înputernicit cu punerea în posesie a arhidiaconului Ders, a magistrului Nicolae și fraților săi asupra pământului Straja (*Euryghaz*), transferat de rege din domeniul regal Alba³⁸.

În anul 1280, comitele Andrei – capul familiei nobiliare de Geoagiu de Sus – nu mai trăia. Într-o document emis de regele Ladislau IV, prin care întărea fiilor lui Andrei de Geoagiu de Sus, Andrei și Nicolae, posesia asupra pământului *Kend*, confirmând astfel dania tatălui său, regele Ștefan V, din 1268-1270, se arată că Andrei fusese omorât de cruzimea sașilor³⁹, posibil cu prilejul atacului sașilor asupra Albei Iulia din 1277. Nu mai trăia nici Eth, ruda comitelui Andrei. Într-un act de vânzare din 1280, Matei era numit „fiul răposatului Eth din Geoagiu de Sus (*Gygho superior*)”⁴⁰. La 1282, comitele Paul de Geoagiu de Sus nu mai este nici el pomenit ca parte în actele care privesc familia, locul său fiind luat de către fiul său, Samson. O nouă generație din familia de Geoagiu de Sus preia frâiele acesteia.

Prima informație despre această nouă generație a familiei nobiliare este din anul 1282. Este vorba despre un document, întărit de vicevoievodul Transilvaniei, Nicolae⁴¹, prin care se delimitea domeniul Gârbova (azi, Gârbova de jos, Gârbovița și Gârbova de Sus, aparținând de orașul Aiud, județul Alba), domeniu aparținând capitlului de Alba Iulia, de domeniul aparținând familiei de Geoagiu de Sus, situat la sudul domeniului Gârbova (*Vrbo*)⁴². Documentul

³⁶ Sălăgean, *Transilvania*, p. 166-176.

³⁷ *DIR C, II*, doc. 177, p. 170-171.

³⁸ *Ibidem*, doc. 178, p. 171.

³⁹ *Ibidem*, doc. 253, p. 228.

⁴⁰ *Ibidem*, doc. 252, p. 227.

⁴¹ Mențiunea din document cu privire la acest vicevoievod al Transilvaniei, Nicolae, este interesantă, meritând o analiză aparte, căci în mai multe lucrări despre Transilvania voievodală de la sfârșitul secolului al XIII-lea nu este amintit, pentru anul 1282, acest vicevoievod, ci doar vicevoievodul Petru (vezi, de exemplu, Sălăgean, *Transilvania*, p. 397). Într-un document al regelui Ladislau IV, emis la Alba Iulia, la 27 mai 1285, se vorbește de „[...] scrisoarea deschisă a lui Nicolae, răposatul vicevoievod al Transilvaniei [...]”, ceea ce înseamnă că fostul vicevoievod decedase între timp. (*DIR C, II*, doc. 312, p. 277).

⁴² Cu privire la domeniul Gârbova în secolele XIII-XV vezi O. Tătar, „Considerații privind biserica medievală catolică de la Gârbova de Jos, județul Alba”, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, II (2003), p. 213-224.

amintit⁴³, întărit de regele Ladislau IV în 27 mai 1285, la Alba Iulia⁴⁴, îi amintește pe Samson, fiul lui Pavel [Paul – n.n.] de Geoagiu, Nicolae și Andrei, fiii lui Andrei de Geoagiu de Sus, pe comitele Petru și pe „[...] alte rude ale lor din Geoagiu de Sus (*Gyong*) [...]”, fără ca numele acestor rude să fie amintite. Singura neclaritate aici, cu referire la membrii familiei de Geoagiu de Sus, este în legătură cu acest „comite Petru”, ca aparținând familiei nobiliare. Cine este „comitele Petru”, nu știm cu exactitate. Așezarea sa în fruntea listei membrilor familiei, purtând și titlul de „comite”, cu atât mai mult cu cât este vorba de un document juridic, poate sugera faptul că Petru făcea parte, ca ultim reprezentant în viață, din generația mai veche a familiei de Geoagiu de Sus. Faptul că nu a fost pomenit până acum în documentele care vorbesc despre familia de Geoagiu de Sus, dar nici în cele de după 1282, adâncește enigma cu privire la originea și statutul său în cadrul familiei.

Din noua generație a familiei, ascensiunea cea mai spectaculoasă a avut-o Andrei (II) de Geoagiu de Sus. Cum am văzut mai înainte, în anul 1289 regele Ladislau IV le înapoiază acestuia și fratelui său un pământ mai vechi al familiei, *Gomord*⁴⁵. În anul următor, Andrei, împreună cu fratele său Nicolae, cumpără pământul Pânade (*Panad*), pe Târnava Mică, în apropiere de Blaj, „[...] de la Ioan banul, fiul lui Magnus”⁴⁶. Din același document rezultă că cei doi mai aveau în vecinătatea domeniului Pânade pământul *Panka*, la vest, și pământul numit *Merkokuaya* (Ocnișoara), la nord, continuând astfel opera tatălui lor de dezvoltare a domeniului familial. Avându-se în vedere dimensiunile domeniului pe care îl poseda, se susține că familia de Geoagiu de Sus făcea parte din primele zece familii nobiliare din Ardeal la sfârșitul secolului al XIII-lea⁴⁷.

Andrei (II) de Geoagiu de Sus a avut cea mai spectaculoasă ascensiune politică dintre toți membrii familiei sale de până atunci. În anul 1290, Andrei (II) de Geoagiu de Sus este amintit ca vicevoievod al Transilvaniei, funcție pe care o deține până în 1292. Ascensiunea sa se datora relațiilor foarte bune cu partida regelui Ladislau IV, ca exponent al nobililor „regaliști” din Ardeal⁴⁸.

⁴³ DIR C, II, doc. 266, p. 235-235.

⁴⁴ *Ibidem*, doc. 312, p. 277.

⁴⁵ *Ibidem*, doc. 356, p. 314-315.

⁴⁶ *Ibidem*, doc. 368, p. 326.

⁴⁷ Sălăgean, *Transilvania*, p. 278-279. Istoricul A. A. Rusu are însă rezerve față de afirmația lui Tudor Sălăgean, potrivit căreia familia de Geoagiu de Sus făcea parte dintr-o aristocrație locală. Despre o stratificare evidentă în rândul nobilimii ardeleni nu putem vorbi în secolele XIII-XIV, susține A. A. Rusu. (*Castelarea carpatică*, p. 271). Interesant este și faptul că în actul de cumpărare din 1290 Nicolae apare cu titlul de „comite”, iar Andrei cu cel de „voievod”.

⁴⁸ Sălăgean, *Transilvania*, p. 270.

Venirea pe tronul Ungariei a lui Andrei III, după asasinarea lui Ladislau IV în iulie 1290⁴⁹, a reaprins disputa pentru controlul Transilvaniei între două familii importante – Borșa și Kán. În general, familia de Geoagiu de Sus s-a ținut de o parte în acest conflict pentru putere, nefiind în grațiile nici ale familiei Borșa, nici ale familiei Kán, dar nu a adoptat nici o poziție de adversitate față de acestea. Chiar dacă nu au mai deținut funcții politice importante în guvernarea Transilvaniei, la nivelul comitatului Alba nu avea cum să se facă abstracție de puterea lor. Importantului lor domeniu din acest comitat, pe care au reușit să-l conserve în acele vremuri tulburi de la cumpăna secolelor⁵⁰, le-a asigurat un loc de frunte în comitatul Alba, chiar dacă reprezentanții familiei nu mai apar, în mod individual, în documentele ultimilor ani ai secolului al XIII-lea⁵¹. Nu vor trece decât câțiva ani și documentele începutului de secol XIV îi aduc în prim planul vieții sociale locale pe noii reprezentanți ai familiei nobiliare de Geoagiu de Sus: Ștefan, fiul comitelui Samson de Geoagiu, Nicolae (II), fiul lui Nicolae de Geoagiu, Andrei (III), Elisabeta, Luca și Ladislau, fii lui Andrei (II) de Geoagiu. Secolul al XIV-lea, mai ales a doua jumătate a sa, s-a dovedit mai puțin fast pentru familia de Geoagiu de Sus. Fărămițarea domeniului familial, dar mai ales disputa cu capitlul de Alba Iulia, va măcina forța acestei familii nobiliare.

⁴⁹ Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 136; Kristó, *Histoire*, p. 155-156.

⁵⁰ În legătură cu acest aspect, important este un document din 1299. Conform textului documentului, în 1299 se realizase, la cererea capitlului din Alba Iulia, o amplă acțiune de verificare pe teren a hotarelor moșiilor capitlului și de refacere a actelor regale privilegiale, ca urmare a distrugerii arhivei episcopiei de către incendiul provocat de sași cu ceva vreme în urmă. Cum unele domenii ale capitlului se învecinau cu cele ale familiei de Geoagiu de Sus, documentul oferă informații prețioase despre întinderea unor domenii ale familiei nobiliare amintite. (*DIR C, II*, doc. 499, p. 455-456).

⁵¹ Este puțin curios acest lucru, mai ales că aici, la Alba Iulia, s-au consumat evenimente politice foarte importante în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea, care au presupus, în mod obligatoriu, prezența nobilimii. Să amintim doar sosirea regelui Andrei III la Alba Iulia în februarie 1291, dar mai ales prezidarea de către acesta a congregației generale ardelene, la Alba Iulia, la 11 martie 1291. (Pentru aceste evenimente vezi Sălăgean, *Transilvania*, p. 230-233; Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea*, p. 149; Gh. Bichicean, *Adunări de stări în Țările Române. Congregațiile generale în Transilvania voievodală*, Sibiu, Ed. Tribuna, 1998, p. 280-281).